

NOVEMBER

P. J. barátom emlékének

DUDÁS KÁROLY

1956. november elseje vagy másodika volt. Mindenszentek vagy halottak napja. A nagytemető északi végében álltunk, a szúrós levelű bokrok mögött, valahol a kitöredezett téglájú, öreg kripták közelében. Borús idő volt, erősen esőre hajló, vagy inkább már havat is sejtető talán, mert a föltámadó szél mintha hűvös hószagot hozott volna a fekete márványkereszteken túlról, a falu felől. Valamilyen csapadékra mindenképpen számítani lehetett, hiszen az előre látásáról közismert Gáspár atya mellett az égimeszelő Hanák kántor ott szorongatta a hatalmas esernyőt, akár valami fekete selyem vászonba takart löfegyvert, minden eshetőségre felkészülve. Később mintha már esőszemeket is éreztünk volna fedetlenül maradt bőrfelületeinken, az arcunkon meg a kézfejünkön, de az is meglehet, hogy ezek a könnyű, jelentéktelennek is mondható cseppek a plébános úr ezüstfejű, szaporán villogó szentelőjéről hullottak reánk. Gáspár atya a füstölőjét lóbálta, melyből könnyű felhők módjára lebbentek elő a csípős illatú töménfüstgomolyagok, a szentelőjével hadonászott, akár valami parányi ezüstbuzogánnyal, számunkra teljesen érthetetlen nyelven hadart valamit, éneklő hangon és borzasztó unalmasan, mi pedig álltunk ott meglehetősen esetlenül, mit álltunk: ácsorogtunk földig érő, fehér, slingelt ingben, fekete körgallérral a nyakunk körül, sokkal szívesebben lettünk volna a temető mögötti nagyödörben, a szélben hajladozó, fiatal nyárfák, kukacfák és bozótok között, ahol nyáridőben naphosszat lehetett bújócskázni meg indiánosdit játszani; cikáztunk a fák között, hurráztunk, halihóztunk, s egyszer csak szöges végű nyilvessző fúródott Müller Tóni szemhéjába; a vékonyka vércsík, mint valami vörös fonál, kacskaringózott lefelé az arcán. Úristen, Müller Tóni, a legkisebb

Müller gyereke! Valami kimondhatatlan nevű, távoli, német kisvárosba sodródott vendégmunkásnak, ott is nősült meg talán, egyetlen levelet kaptam mindössze tőle, nem sokkal utolsó és végleges hazalátogatása előtt, azon kesergett, hogy a gyerekei már otthon sem hajlandók vele magyarul beszélni, ő pedig svábos neve ellenére sem tudta becsületesen elsajátítani az idegen nyelvet, s hogy hallani sem akarnak a visszaköltözésről; aztán egyszer csak szóltak, hogy itthon van Müller Tóni, végérvényesen hazaérkezett. A nagygödörben találtak rá, hol is máshol: az egyik kukacfára akasztotta föl magát, talán éppen arra, amely alatt egykor a szöges végű nád nyílvesző a szemhéjába fúródott, s amelynek ágai ekkorra már jócskán megvastagodtak; könnyűszerrel elbírtak egy embert. A pirosposztság, testes tisztelendő, aki már a harmadik vagy a negyedik pap volt a faluban Gáspár atya halála óta, hallani sem akart róla, hogy Müller Tóninak annak rendje és módja szerint megadja a végtisztességet, sokáig úgy látszott, hiába járok közben én is egykori legjobb pajtásom szomorú ügyében, hiába vetem latba minden tekintélyem, amit szülőfalumban akkortájt még élveztem, kockáztatva ezzel, hogy suttogni kezdjenek rólam is, hogy bratyizok a mind veszélyesebbé váló egyházzal, ami aztán természetesen együtt járt volna a pártból való kizárással, sőt minden bizonnyal szépen jövedelmező állásom elvesztésével is, mindhiába hivatkoztam Gáspár atya megérett jóságára, humanizmusára, az új pap még csak nem is hallott Gáspár atyáról, s az sem látszott meglágyítani a szívét, hogy Müller Tóni Gáspár atya egyik leghűségesebb ministránsgyereke volt, s hogy törődött, öreg édesanyja szíve bizonyára megszakadna a fájdalomtól, ha legkisebb fiát illő végtisztesség nélkül kapnák el valahol a temetőkerítésen kívül, akár valami útszélen felfordult kóbor kutyát, nem, mondta ellentmondást nem tűrő hangon a pap, aki önkezével veti el magától a legszentebb adományt, amellyel az Úr megajándékozza az embert, az életet, az nem érdemel isteni kegyelmet és könyörületet; aztán váratlanul mégis beadta a derekát, számomra máig is megmagyarázhatatlan okból hangot váltott, s nemcsak, hogy készségesen beszentelte a sírt, amelyet nem is akárhol jelölt ki Müller Tóni végső nyugvóhelyéül, hanem a legelőkelőbb parcellában, az összeomlófélben levő kripták közelében, de olyan szívhez szóló búcsúbeszédet mondott az öngyilkos földi maradványai fölött, hogy azt a faluban a mai napig emlegetik.

Ott álltunk Müller Tónival meg a két másik ministránsgyerekekkel — akiknek a nevére, arcára, természetére már, bármennyire is töröm a fejem, nem tudok többé visszaemlékezni — a kitöredezett téglájú,

de még elég jó állapotban levő kripták közelében, hallgattuk Gáspár atya végenincs kántálását, rekviemeternamdonaeidomirekvieszkatinpace, valami ilyesfélét kántált, mintegy félálomban láttuk füstölőjének himbálózását, parányi ezüsbuzogányának szapora bólogatását, mintegy félálomban, mondom, mert gondolatban már régóta ott bújócskáltunk a nagyödör fái és bozótjai között, s akkor valahonnan fentről, a háztetőkön túlról tompa ágyúdörgést görgetett felénk a szél, ördögszekeret sem görgethetett volna különül. Először azt hitük, csupán az ég zörög, „hát ez igazán furcsa, ézengés novemberben”, sepegte a körülöttünk ácsorgó tömegből valaki, hordókat görget Szent Péter az égben, mondaná öregapja, a mindenszenteki, halottak napi sokadalom elkezdett tekingetni az égre, még Gáspár atya is abbahagyta a kántálást, és lopva fölpillantott. De ekkor már újból felhangzott a dörgés, s annak ellenére, hogy sokkal távolabbinak tűnt, mint az ézengés nyáridőben, fenyegetőbb volt és titokzatosabb, nem csoda hát, hogy borsózni kezdett tőle a hátunk. „Ez már igazi háború”, mondta valaki a körülöttem állók közül, mozgolódás és erősödő zsongás hullámszórt végig a fekete ruhás tömegen, „előbb-utóbb ide, hozzánk is elér”; a háború szó egészen különleges, novemberi sűrű ködök mélyéről fölszakadó emlékeket ébresztett bennem, ebben a hol felszálló, hol meg szinte haraphatóvá sűrűsödő ködben katonák és civil ruhás férfiak jöttek-mentek, borostások voltak és ápolatlanok, hangosan káromkodtak, kapadohányt szívtak, és bűdös pálinkát ittak, bakancsukra és bocskorukra rárakódott az őszi sár; aztán már puskák is dörrentek, emberek dőltek, és forgácsolódott a talpon maradt kukoricaszár. Észrevétlenül el kéne sétálni a temető másik végébe, gondoltam akkor ott, a sokadalom kellős közepén, el kéne sétálni észrevétlenül, gondolom most itt, ahogy az egyre fakuló emléket próbálom felidézni, körömmel lekaparni róla a feledés mind jobban rákövesedő mocskát, még ha bele is török a körmöm, észrevétlenül elsétálni egészen a legelhanyagoltabb temetőrészig, ahová nemhogy sötétedés után nem mertünk bemerészkedni, de még fényes nappal sem igen, amikor pedig tele volt a temető virágcsokrokat szorongató, fekete öregasszonyokkal; a Fehér Gyurkáéktól rettegtünk talán, a tejfehér hajú, szeplős kamasztól meg a bandájától, akiről azt rebesgették, hogy aranyfogak és aranygyűrűk után kutatva kiássák a halottakat, feltörök a lelakatolt kriptákat, később már mástól rettegtünk inkább, mint a Fehér Gyurkáéktól; a legelhanyagoltabb temetőrésztől észrevétlenül tovább sétálva eljutni egészen a szántóföldek gyászszalagpereméig.

A háború szóról más halottak is eszembe jutottak és más temetések: idegen emberek temetése, ahova anyámék magukkal vittek, s ahol értetlenül bámultam a természetellenesen viselkedő, zokogó nőket és férfiakat, sehogyan sem értettem, hogy ebben a nagy sírás-ívásban hogyan tud olyan békésen aludni a halott, aztán Ágnes nagymama temetése, amelyet emlékezetem szerint úgyszintén közönyösen és kicsit csodálkozva lábatlankodtam végig, nem őrizve meg belőle semmit, csupán a halottvirágok szúrós illatát, s anyám zseb-kezdőbe boruló, eltorzult arcát; aztán amikor Ágnes nagymamát elkezdték leengedni a sírba, valami megmagyarázhatatlan és eddig soha nem tapasztalt félelem kerített hatalmába, mintha életemben először rádöbbsentem volna, hogy ennek már a fele sem tréfa, sírni még ekkor sem sírtam, de rettentően meg voltam ijedve, s ettől a pillanattól kezdve, akárhányszor csak valamiképpen kapcsolatba kerültem a halállal, elborított ez a mélyről felszakadó félelem.

Álltunk ott az ősi nagytemetőben, s megriadva hallgattuk a távoli ágyúdörgést.

A gépirónő váratlanul abbahagyta az eddig folyamatos kopogtatást, ölébe ejtette a kezét. „Ne vegye tolakodásnak, de feltétlenül meg kell kérdezni: hány éves volt maga ötvenhat novemberében?” Kilenc. Se több, se kevesebb. „No, látja, akkor én már elmúltam tizenhat, ott éltem én is a faluban, lehet, hogy magának erről eddig nem is volt tudomása, ráadásul a temető közvetlen közelében, mégsem hallottam soha semmiféle ágyúdörgést. Ellenőrizte maga: november elején egyáltalán még folytak a harcok? Aztán, hogy használtak-e ágyút, vagy csupán puskákkal és gépfegyverekkel lötték egymást? Vagy például, hogy a maga által feltételezett, heves harcok itt, a határ közelében is folytak, ahonnan esetleg áthallatszható az ágyúdörgés, ha egyáltalán volt ágyú, vagy csupán a fővárosban, ahonnan, ugye, ezt maga is beismeri, sehogyan sem hallatszhatót idáig. Aztán a háború, amit magának állítólag az ágyúdörgés juttatott eszébe. Vajon hány éves lehetett maga a háború idején, meg sem született, ugyebár? Látja, én a háború végén ötéves múltam, ötéves korában pedig már elkezd eszmélni az ember, s látja, én mégsem emlékszem semmire. Nem is emlékezhetek, hiszen a mi falunkon úgy ment át a háború, hála istennek, hogy szinte észre sem vettük, ezt bizonyára maga is tudja. Ne haragudjon, hogy ennyire okvetetlenkedem, de mint leendő olvasója kérdem: akkor meg mire valók ezek a homályos, múlt időkből és más helyszínekről idementett, önkényesen összepárosított történetek? Miért nem ír inkább a szere-

lemről, hiszen még aránylag fiatal ember, javakorabeli, vagy akár-miről, annyi szép dolog fellelhető körülöttünk a világban.”

„Meglehet — mondtam eltűnődve a gépirónőnek —, könnyen meglehet, hogy magának van igaza. Sőt egész biztosan. Mindennek ellenére írja csak pontosan úgy, ahogy diktálok, lehetőleg minden módosítás nélkül, a többivel ne törődjön. Hol is tartottunk? Álltunk ott az őszi nagytemetőben, s megriadva hallgattuk az ágyúdörgést. Új bekezdés.”

Behunyom a szemem, s most egyszerre egészen tisztán és pontosan, körülhatárolhatóan látom a helyszínt, a nagytemető északi végét, a szürös levelű bokrokat, a kitöredezett téglájú, öreg kriptákat, Gáspár atyát és földig érő, fehér, slingelt ingben, fekete körgallérban Müller Tönit meg a többieket, félreérthetetlenül hallok az ágyúdörgést.

Szüret, 1926